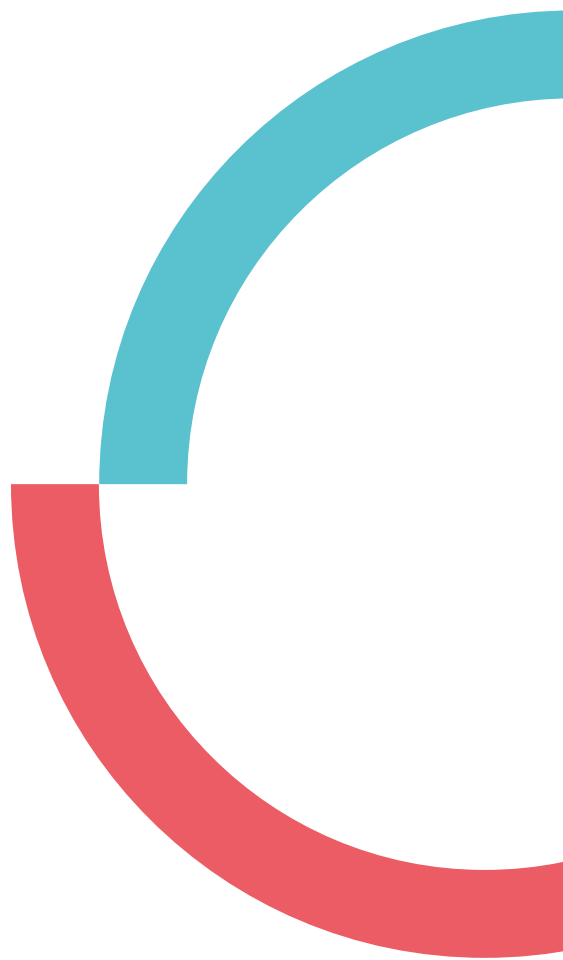
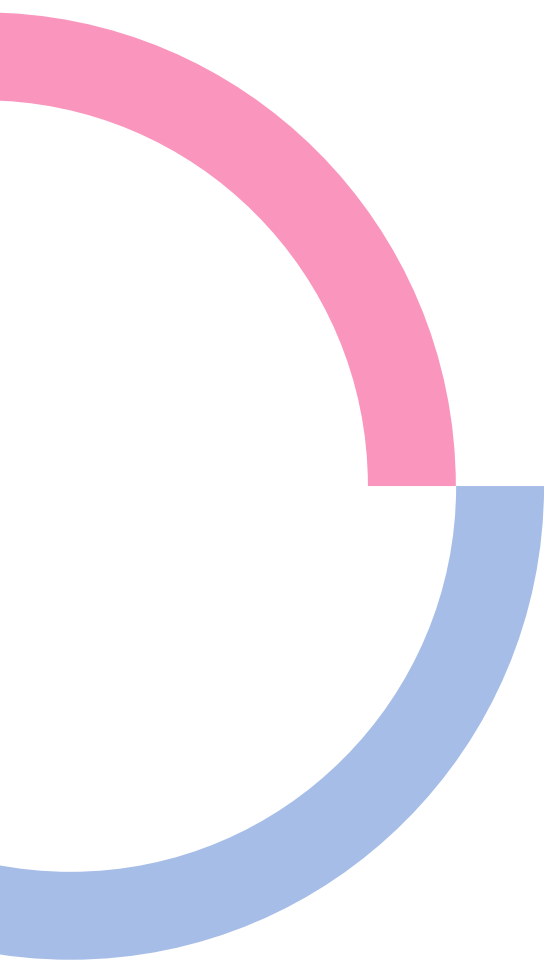

erfgoed verbindt

Bruggenbouwers aan het woord

Inhoud

Aanleiding, inleiding, verleiding	03
Inspiratie lezingen: een samenvatting	04
Erfgoed en (Europees) welzijn	05
Het museum bezet. Sociale rechtvaardigheid in musea	07
De straat doen. 'Erfgoed voor iedereen' in de praktijk	09
Erfgoed: de afwezige toekomst	12
Praktijkvoorbeelden uit Vlaanderen	14
Stadsbreed meedenken en handelen. Zo doet Leuven het	15
Het erfgoed van morgen ontstaat vandaag. Participatie in het Yper Museum	20
Koken als een Romein. Hoe een IOED en een Vrouwen centrum elkaars verhalen delen	22
Schatten van Meerlaer / Schatten van mensen	25
BKRR. Bokrijk brandmerkt	27
De tocht van De Steenschuit. Het schip is het middel, de sociale impact het doel	29
Colofon	31

Aanleiding, inleiding, verleiding.

Marc Jacobs & Margit Bal

Een van de belangrijkste resultaten of effecten van het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed 2018 in Vlaanderen was ongetwijfeld dat het de aanleiding was voor een eerste concrete samenwerking tussen actoren in de “domeinen” of “bevoegdheden” rond onroerend, roerend, immaterieel en digitaal erfgoed. Dit gebeurde op diverse manieren. Er werden gezamenlijke colloquia en informatiedagen georganiseerd door het agentschap Onroerend Erfgoed, het Departement Cultuur, Jeugd en Media, Herita en FARO. Er werd samen gecommuniceerd en regelmatig afgestemd. Er werd samen gewacht, heel 2018, op de eventuele ratificatie door België van de kaderconventie van de Raad van Europa over de waarde van cultureel erfgoed voor de maatschappij (Faro, 2005). Dat is niet gelukt voor het afronden van het jaar. De kaderconventie van Faro zet volop in op een verbreed, verrijkt en verdiept begrip “erfgoed”: ook dat document probeert te verleiden tot samenwerking, afstemming en het inzetten van allerlei vormen van erfgoed voor duurzame ontwikkeling en het verbeteren van de maatschappij.

De TEIM-lezingenreeks is een van die resultaten: een lezingenreeks opgezet door Herita en FARO. Ze vonden plaats in de gebouwen van die twee organisaties. Het was een concrete en langdurige vorm van een gezamenlijk traject, telkens op een maandag naast andere initiatieven. En het smaakt naar meer. TEIM stond voor *Thank Europe It's Monday*, een knipoog naar de populaire uitdrukking TGIF: Thank God It's Friday. Maandag staat voor het begin van een nieuwe werkweek, het uitgerekende moment om tijd te maken reflectie over actuele ontwikkelingen in Europa en in het heel brede werkveld rond erfgoed. We nodigden internationale topsprekers uit met inspirerende verhalen.

Hierbij was de invloed van internationale denkkaders, in het bijzonder de kaderconventie van Faro, duidelijk merkbaar. Zoals verderop zal blijken, stonden innovatie, maatschappelijke relevantie en mensenrechten in de breedste betekenis van het woord telkens hoog op de agenda. Een van de sessies werd verzorgd door de Venetiaanse rechtsgeleerden Lauso Zagato en Simona Pinton. Zij zijn al jaren bezig om het potentieel van internationale instrumenten als conventies en aanbevelingen over erfgoed in kaart te brengen. Ze benadrukten sterk hoe belangrijk de rol van de kaderconventie precies is. Meer nog dan de letter, telt de geest van die tekst.

Het maakt zelfs weinig uit of de kadertekst geratificeerd is of niet: het is in de eerste plaats een samenhangende reeks van sterke ideeën, constructieve voorstellen en boeiende suggesties. Het biedt uitnodigingen en wegwijzers voor verdere werking en samenwerking, met veel zorg en aandacht voor wat er zich binnen de (bewegende) lijntjes van de erfgoedvelden en –werelden manifesteert. Maar het werkt ook verleidend om buiten de lijntjes te kleuren, om er veel mensen, instanties en verenigingen bij te betrekken. Die nadruk op participatie en de vaststelling dat participatie op heel diverse manieren kan ingekleurd worden in diverse landen, regio's en territoria, bleek ook uit de bijdrage van Anita Vaivade. Zij onderzoekt hoe tientallen staten omgaan met de UNESCO-conventie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed.

In de lezingen werd telkens opnieuw uitgegaan van het idee: wat als we die woorden en suggesties nu eens ernstig zouden nemen? Wat als er echt uitgegaan zou worden dat iedereen recht heeft op erfgoed? Ook daklozen en mensen in armoede? Vluchtelingen? Mensen met een beperking? Jij en ik? Wat als we al die verwijzingen naar “de toekomst” of de “volgende generaties” of “onze kleinkinderen” echt zouden proberen te omschrijven en te analyseren? Er echt van uitgaan dat er economische en sociale meerwaarde in erfgoedwerk kan gerealiseerd worden? Aan de slag gaan met voorstellen in die Europese aanbevelingen over erfgoedzorg (de zogenaamde ‘Strategie 21’) of de Kaderconventie van Faro.

Dit was de verrassende boodschap die uit alle lezingen weerklonk. Gelukkig vertrekken we in Vlaanderen niet van een leeg blad. Als we rondkijken, vinden we diverse voorbeelden waar bruggen geslagen worden, experimenten worden opgezet en goede resultaten geboekt worden, die zelfs aan de visionaire interventies gekoppeld kunnen worden en nieuwe verhalen kunnen inspireren.

Voor FARO en Herita was het een interessante ervaring. De eerste samenwerking is een feit maar mag ook niet minder zijn dan een opstap tot structurele samenwerking. Dat zijn we aan de erfgoedsector verplicht. Verleiding laat niet los. We doen dus voort: het Europese doorstartjaar voor erfgoed is voorbij, maar er ligt werk op de plank. Gelukkig wordt het telkens opnieuw maandag.

Inspiratielezingen: een samenvatting

Het waren – zacht gezegd – prikkelende lezingen, de TEIM-lezingen. Met voor de erfgoedsector in Vlaanderen uitdagende stellingen, voorbeelden en ideeën. Veelbelovende en toekomstgerichte boodschappen ook, voor een sector die alle redenen heeft om zich assertief op te stellen in de samenleving en tegenover het beleid. En wel op grond van zijn maatschappelijk belang en zijn mogelijkheden. Dit zijn enkele grote boodschappen.

Erfgoed: van wezenlijk belang

Het wordt steeds duidelijk, onder meer uit hersenonderzoek naar het verband tussen erfgoedlocaties en welbevinden, dat erfgoed een belangrijke aandeel heeft in het welzijn van en voor mensen, en dat het dus een rol kan spelen in de debatten van onze tijd. De switch binnen de sector, van object- naar mensgerichtheid, komt dan ook als geroepen.

De grote kwestie voor de toekomst van de erfgoedsector is of hij erin zal slagen die relevantie – voor alle mensen: erfgoed is een mensenrecht – waar te maken. In beleidsdomeinen uitgedrukt betekent dit dat er bruggen worden gelegd naar welzijn, gezondheidszorg, onderwijs, economie, migratie en sociale inclusie, kunst en sociaal-cultureel werk, armoedebestrijding, huisvesting, omgeving, leefmilieu... De erfgoedsector is hierin vragende én gevende partij.

Wat is er nodig?

Relevantie moet je verdienen, in de eerste plaats door zinvol samen te werken, binnen de sector en met andere domeinen. Het verspreiden van goede voorbeelden blijft een beproefde tactiek om samenwerking te bevorderen. Relevantie krijg je ook door onderzoek, zoals dat er de jongste tijd meer en meer is, en door erfgoedexpertise in te zetten in andere maatschappelijk relevante domeinen en voor een minder traditioneel erfgoedpubliek. Daar geven de lezingen een aantal voorbeelden van.

Met erfgoed gaan we zorgzaam om, zodat we het door kunnen geven aan de generaties van de toekomst. Ondanks de wanen en de drukte van de dag moet de erfgoedsector de invulling van de toekomst meer in zijn reflecties betrekken.

Hier volgt een korte samenvattende reflectie van vier van de zes lezingen. De twee voordrachten die in de inleiding vermeld worden – van Anita Vaivade, en van Lauso Zagato en Simona Pinton – gingen vooral over de implementatie van de UNESCO-Conventie voor het borgen van immaterieel erfgoed (2003) en de Kaderconventie van de Raad van Europa over de waarde van erfgoed voor de maatschappij (2005). We gaan er verder niet op in omdat deze onderzoeken nog lopende zijn en eerder een juridische invalshoek brachten.

Erfgoed en (Europees) welzijn

Koen Van Balen is coauteur van de Cultural heritage counts for Europe uit 2015, die aangeeft wat de betekenis van onroerend erfgoed is voor Europa: economisch, sociaal, cultureel en op het vlak van milieu. De studie lag mee aan de basis van zijn voordracht.

Koen Van Balen is hoogleraar aan de KU Leuven, departement Burgerlijke Bouwkunde. Hij is directeur van het gereputeerde Raymond Lemaire Internationaal Centrum voor Conservatie (RLICC) en houder van de UNESCO-leerstoel over preventieve conservatie, monitoring en onderhoud.

Koen Van Balen

Dit was de kerngedachte van deze lezing: (onroerend) erfgoed is van groot belang voor Europa en draagt bij aan de (lokale) ontwikkeling en het welzijn van mensen. De bewijzen voor dat laatste nemen dankzij recent onderzoek toe. Als de notie 'welzijn' door het beleid centraal wordt gesteld, dan heeft erfgoed daar dus een wezenlijke rol in te spelen. Het lijkt erop dat men dit op Europees niveau stilaan inziet (zoals in juni 2018 bleek op de European Cultural Heritage Summit in Berlijn). Misschien heeft dat te maken met de malaise waarin Europa verkeert en met vragen bij traditionele concepten als 'groei' en 'bruto binnenlands product' om welvaart en welzijn te bepalen?

Er zijn al goede, inspirerende voorbeelden die laten zien waartoe erfgoedprojecten in staat zijn. Toch zien we ook dat in grote en ambitieuze programma's erfgoed en cultuur in het algemeen nog altijd maar een marginale rol spelen (Millennium Goals, de VN Agenda 2030 met de *sustainable development goals*...). Onder meer de Hangzhou Declaration probeert daar verandering in te brengen. Die verklaring roept overheden, middenveld en private organisaties op tot een nieuwe benadering van duurzame ontwikkeling waarbij cultuur in het hart van het publieke beleid wordt geplaatst.

Nood aan andere profielen

De vraag rijst of erfgoed(zorg)werk geen andere beroepsprofielen nodig heeft dan tot nu toe het geval is, zeker als welzijn en welbevinden cruciale begrippen worden: makelaars, bemiddelaars, facilitators. We moeten verbindingen leren maken tussen cultureel erfgoed en de samenleving. Nodig zijn ook economen die andere vormen van economie kunnen ontwikkelen, antropologen, sociologen, juristen en politici (mensen die van *governance*, het maken van beleid, wakker zouden moeten liggen). En uiteraard zijn ook nog steeds architecten en andere erfgoedwerkers van belang. De discussies moeten in elk geval breed gevoerd worden en we moeten daarin zowel de complexiteit erkennen als de diverse 'talen' die mensen spreken: erfgoed, academici, gebruikers, makelaars, burgers... Respect voor erfgoedwaarden moet in de gesprekken uiteraard voorop blijven staan.

Belangrijk daarin is het inzicht dat elk gebruik een *tijdelijk* gebruik is. We nemen geen beslissingen en we 'betonnen' niets voor honderden jaren. Dat besef kan het discours en de dialoog anders maken, krampen wegnemen en zorgen voor flexibiliteit en creativiteit.

Het uitgangspunt moet zijn hoe erfgoed (en cultuur) kan bijdragen tot duurzame lokale ontwikkeling, eerder dan een strikte restauratieve/conservatieve benadering. Een heel brede blik op erfgoedwaarden zouden centraal moeten staan, maar steeds met het nodige respect. Als dat lukt, zie je nieuwe partnerschappen ontstaan, waarin onder meer het bedrijfsleven een belangrijke rol speelt, met vaak kleinere bedrijven in de creatieve sfeer. Medewerkers en andere betrokkenen putten trots uit de kwaliteit van hun werkomgeving. Maar ook bewoners en de *civil society* in het algemeen kunnen bij het denken over erfgoed betrokken worden, nog meer dan nu het geval is.

Drie doelstellingen

De studie *Cultural heritage counts for Europe* had drie doelstellingen:

- *Evidence based*-verhalen brengen over de aantoonbare impact van cultureel erfgoed: economisch, sociaal, cultureel en omgevingsgericht/ecologisch. Het rapport onderzoekt hoe er in beleidsdocumenten en wetenschappelijke publicaties over cultureel erfgoed wordt gesproken in de context van duurzame ontwikkeling. Conclusie: vooral het economische luik wordt tot nu toe belicht en de andere aspecten veel minder, terwijl cultureel erfgoed een belangrijke impact heeft op duurzame ontwikkeling. (*sustainable development, Agenda 2030*)
- Beleidsaanbevelingen formuleren: hoe het potentieel van cultureel erfgoed beter benutten?
- Aangeven welk onderzoek er nog nodig is.

Belangrijk zal zijn dat bv. economische actoren (waar het meestal over gaat) die duurzaam willen werken, aandacht hebben voor de mogelijkheden van cultureel erfgoed, het sociale en de omgeving. En ook omgekeerd: cultureel-erfgoedactoren moeten zich richten op het economische, het sociale en de omgeving. Dat vraagt om samenwerkingsverbanden waarin mensen systemisch en globaal denken.

De studie leidde tot het idee van het zogenaamde stroomopwaartsperspectief, waarin we de inbreng, de invloed en de duurzame impact van cultureel erfgoed in beeld brengen voor de vier pijlers. En dus niet omgekeerd: hoeveel kost cultureel erfgoed aan de samenleving? Wat is de impact van investeringen in erfgoed? Hoewel dat uiteraard ook een facet blijft waarvan je met name lokale besturen moet overtuigen.

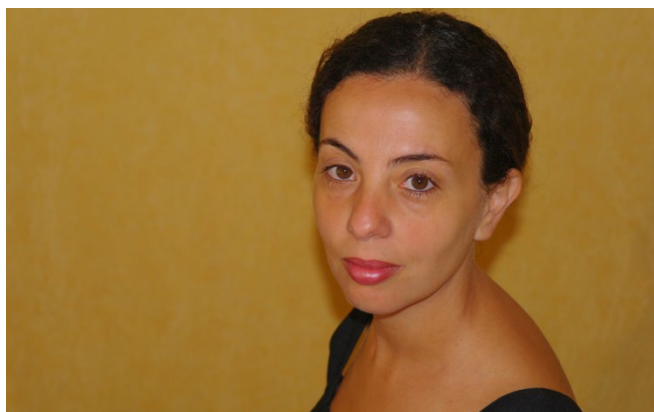
Cultureel erfgoed: tien troeven

De studie leidde tot tien bevindingen:

1. Cultureel erfgoed speelt een sleutelrol in de aantrekkingskracht van Europa en zijn regio's en draagt bij tot het competitieve voordeel van Europa. Bv. *special meeting venues*.
2. Cultureel erfgoed geeft regio's identiteit, eigen verhalen en marketingtroeven.
3. Cultureel erfgoed zorgt voor een variëteit aan jobs: conservatie, cultuurtoerisme,...
4. Cultureel erfgoed is een bron van creativiteit en innovatie, kennis, nieuwe ideeën en inspiratie voor lokale ontwikkelingen.
5. Cultureel heeft een *track record* van 'bewezen diensten' inzake investeringsrendement en belastinginkomsten.
6. Cultureel erfgoed is een katalysator van duurzaamheid. Het gaat over regeneratie, wat ruimer is dan herbestemming. Over omgevingen moet je dan ook holistisch en interactief denken: van curatief denken naar denken over systemen.
7. Cultureel erfgoed draagt bij tot oplossingen voor bv. klimaatverandering. Het idee van circulaire economie wordt al lang toegepast bij het onderhouden, herbestemmen en renoveren van historische panden. Hierdoor zijn ze soms energiezuiniger dan het plaatsen van nieuwbouw.
8. Cultureel erfgoed draagt bij tot de dagelijkse levenskwaliteit van mensen en het karakter van hun omgeving. Een recente studie i.o.v. de National Trust door de universiteit van Surrey toonde aan dat de gehechtheid en de herinneringen aan plekken wezenlijke effecten heeft op de hersenen. De Eurobarometer geeft gelijkaardige bevindingen.
9. Cultureel erfgoed kan duurzaam en vroeg worden geïntegreerd in het onderwijs, en draagt bij tot de motivatie van leerlingen. Cultureel erfgoed voorziet in essentiële stimuli voor opvoeding en levenslang leren, doet de geschiedenis beter begrijpen, zorgt voor een beter imago en een gevoel van trots.
10. Cultureel erfgoed helpt bij het opbouwen van sociaal kapitaal en bevordert de sociale cohesie (deelname, betrokkenheid, integratie).

Het rapport *Cultural Heritage Counts for Europe* en de *executive summary* (36 pagina's) kun je gratis downloaden op https://ec.europa.eu/culture/news/2015/cultural-heritage-counts-europe-concluding-conference_en

Het museum bezet. Sociale rechtvaardigheid in musea

De TEIM-lezing van Sophia Labadi sloot aan bij haar recentste boek *Museums, immigrants and social justice* (Routledge, 2017). Daarin onderzoekt ze hoe musea krachtige (hoewel vaak veronachtzaamde en onderbenutte) plekken zijn om het thema 'immigratie en sociale rechtvaardigheid' aan de orde te stellen. Haar vertrekpunt is de superdiverse samenleving waarin we hoe langer hoe meer leven.

Sophia Labadi is aan de University of Kent senior lecturer in Heritage and Archaeology (Classical & archaeological studies) en codirecteur van het Centre for Heritage. Haar onderzoek richt zich op erfgoed en culturele diplomatie, ontwikkeling en sociale rechtvaardigheid. Zij werkte ook voor UNESCO (duurzame ontwikkeling en de Werelderfgoedconventie van 1972).

Sophia Labadi

Als het over het thema 'musea en migratie' gaat, richt men zich vaak op de collecties en publiekswerking (*interpretation*), met vragen als: zijn andere culturen vertegenwoordigd in het verzamelen? Hoe spreken we nieuwe bevolkingsgroepen aan? Het zijn belangrijke kwesties die mee bepalen wie deel uitmaakt van het officiële narratief. Maar musea die inspelen op vormen van ongelijkheid en sociale onrechtvaardigheid (cultureel, economisch, sociaal, politiek) die met het thema migratie verbonden zijn, dat kan en moet verder gaan.

Migranten als experts

Sophia Labadi vertrekt van de *capability*-benadering van Amartya Sen: krijgen mensen in een bepaalde omgeving voldoende kansen om vaardigheden te ontwikkelen en zo te realiseren wie ze willen/kunnen zijn? In dat licht wordt de hamvraag voor musea: hoe kunnen ze vanuit hun eigenheid en missie migranten en andere nieuwkomers helpen om hun vaardigheden en talenten uit te breiden, en zo als musea hun maatschappelijke relevantie verhogen en het publieksbereik verruimen? Sophia Labadi onderzoekt in haar boek cases in Manchester, Kopenhagen en Parijs.

In de eerste twee gevallen gaat het om programma's rond taalverwerving en vaardigheden voor de arbeidsmarkt. Bij de programma's rond taalverwerving blijkt dat musea aan nieuwkomers heel andere leerervaringen kunnen bieden dan in een schoolse context, waarbij mensen bijvoorbeeld aan de hand van de collectie hun eigen ervaringen integreren in het taalverwervingsproces (*bringing the outside in*).

Vaardigheden bijbrengen met het oog op werk – voor veel migranten de eerste zorg – gebeurt bijvoorbeeld door hen in musea als (vrijwillige) experts te laten optreden bij de interpretatie van objecten/deelcollecties waar ze kennis van hebben. Zo bouwen ze ook een nieuw netwerk uit (*bridging*) en verhogen ze hun zelfwaardering. Dat is al het geval door het simpelweg mogen aanraken van welbepaalde objecten, sinds de 19de eeuw een privilege in musea. Een symbolische daad die meteen sociaal prestige oplevert.

Het blijkt dat de betrokken musea vooral migranten bereiken die hoogopgeleid zijn en de taal al kennen. De meer kwetsbare groepen blijven buiten bereik, wat zorgt voor een vicieuze cirkel. Dat heeft onder meer te maken met het gebrek aan een geïntegreerde aanpak: zo zijn voorzieningen voor kinderopvang een noodzaak bij het organiseren van taal- en andere cursussen.

Ongemak

Een heel andere case is de bezetting van het Franse Musée national de l'histoire de l'immigration (eind 2010-begin 2011) door zowat 500 mensen zonder papieren, vooral uit Mali en Senegal, die al jaren in Frankrijk aan de slag zijn. Doel: het aankaarten van de regularisatieproblematiek door in het museum de link te leggen tussen historische migratiebewegingen en die van vandaag. Zo wilde men de historische bijdrage van migranten aan de Franse samenleving in het licht stellen. De vakbond CGT zorgde voor coördinatie. Het blijkt dat het museum nu met enig ongemak omgaat met deze opmerkelijke periode uit zijn recente geschiedenis. Er is een kleine en perifeer geplaatste vitrine aan gewijd, met een (betwistbare) keuze aan objecten die aan het gebeuren herinneren.

Stof voor discussie

De kwesties die Sophia Labadi oproept deden op hun beurt vragen rijzen en waren voer voor discussie.

1. Hoe kunnen musea meer dan lippendienst bewijzen aan wat hier centraal staat: de capabilities van nieuwkomers verruimen? Hoe kun je op die manier als museum je sociale/maatschappelijke rol verruimen? Dat vergt nieuwe organisatiemodellen, een verruiming van het begrip 'bezoeker' waardoor mensen in meer facetten van hun persoonlijkheid worden aangesproken, en een staf die meer divers is dan nu vaak het geval is, zowel wat betreft etnische achtergrond als professionele profielen. Ook het beleid moet bereid zijn om deze arbeids- en tijdsintensieve initiatieven te honoreren.
2. Hoe vermijd je dat het hier consequent gaat om kortlopende, éénmalige projecten zonder veel verankering en misschien zelfs met frustraties? Dat hangt samen met de vragen onder punt 1.
3. Musea behoren tot de steeds zeldzamer wordende publieke en (min of meer) vrij toegankelijke ruimtes. Dat brengt nieuwe verantwoordelijkheden met zich mee en kan hun maatschappelijke rol versterken. Het aanpakken van sociale onrechtvaardigheid door musea past in een meer mensgerichte erfgoedwerking en veronderstelt vormen van samenwerking met minder traditionele partners. Het brengt een heel ander discours met zich mee dan het economisch-toeristische verhaal waarin erfgoed vooral een economische actor is, en is daar zelfs een vorm van kritiek op.
4. Zijn er meer voorbeelden van musea die sociale rechtvaardigheid hoog in het vaandel voeren? Het verdient aanbeveling te monitoren wat er op dit vlak gebeurt en goede praktijkvoorbeelden te verspreiden.

De straat doen. 'Erfgoed voor iedereen' in de praktijk

John Schofield ging dieper in op zijn werk met minder evidente en moeilijk te bereiken gemeenschappen en groepen. Welke plekken en welke vormen van erfgoed zijn belangrijk als men zich niet beperkt tot de iconische sites en het klassieke erfgoedpubliek? Hoe zit het bijvoorbeeld met daklozen, mensen in armoede of vluchtelingen, naast andere groepen voor wie erfgoed iets zou kunnen betekenen? Hebben ze ook recht op ('ons') erfgoed? En hoe? Schofield heeft in zijn werk ook aandacht voor de ethische kwesties die hiermee gepaard gaan. Hij argumenteert dat dit mee de kracht en het potentieel uitmaakt van een sleuteldocument als de kaderconventie van Faro.

John Schofield (University of York, head department Cultural Heritage Management) werkte als archeoloog lange tijd voor English Heritage en stapte toen over naar de academische wereld. Hij is onder meer de auteur van het recente boek Who needs experts? waarin nagedacht wordt over de consequenties voor het begrip 'expertise' als je autoriteit gaat delen en het concept 'erfgoedgemeenschappen' invoert zoals dat is gelanceerd door de kaderconventie van Faro in 2005.

Het is een bekende kreet: erfgoed is er voor iedereen. En in de Faro-conventie wordt participeren aan erfgoed een mensenrecht: de focus verschuift van het erfgoed naar de mensen. Maar wat is de relevantie van 'traditioneel' erfgoed, type Stonehenge, voor een groot aantal mensen, met name zij die niet tot het klassieke, makkelijk te bereiken publiek behoren? Is ander, minder iconisch erfgoed ('straaterfgoed') voor hen niet meer wezenlijk? Hoe denken zij over hun stad en haar buurten? Welke waarden hechten zij aan welke plaatsen? En waarom? Het zijn vragen waar deze groepen mensen volgens Schofield nagenoeg nooit over worden bevroegd vanuit de erfgoedsector of door 'klassieke' experts. Als je de kreet 'erfgoed is er voor iedereen' echt waar wil maken, zit je dus met stevige uitdagingen.

Daklozen

(zie ook hieronder: 'In de praktijk', nummer 2)

John Schofield voerde een van zijn meest radicale projecten uit met daklozen in Bristol en in York, een stad die hij vergelijkt met Brugge: een rustige omgeving met veel erfgoed en toerisme, waar het goed wonen is. Maar er leeft ook in York veel onder de oppervlakte, zoals in elke stad. Daklozen zijn hét voorbeeld van een 'gemeenschap' die bijzonder moeilijk te bereiken is. Ze vertrouwen nagenoeg niemand, en al zeker geen gezag. Ze zijn erg mobiel, vermijden elkaar en hebben een risicovol leven.

In een van de uitgekozen projecten kozen daklozen een voor hen betekenisvolle buurt uit, waar ze als archeologen van hun eigen leven en omgeving te werk gingen, met de hulp van experts. Hun agenda stond centraal. Wat waren de betekenissen en sociale waarden van de buurt, het verleden daarvan, de functies? Waar haalden zij hun identiteit uit? Het werd een opwindende ervaring in hun leven, waarin voor velen druggebruik, mentale problemen en dagelijks overleven centraal staan. Inmiddels is het project afgelopen. Op de vraag hoe je zo iets duurzaam maakt en dus krachtiger dan een one shot, is geen pasklaar antwoord.

Hardnekkig

John Schofield tackelde in zijn betoog drie stellingen die hardnekkig blijken te zijn in de erfgoedsector.

1. “Oud is belangrijker dan modern/eigentijds.”

Dat is niet zoals de meeste mensen het zien. Zeker voor de mensen over wie het hier gaat, is het eigentijdse van hun leven in hun buurt belangrijker. We hoeven daarom nog niet het hele denken om te gooien over bv. het repertoriëren en op lijsten zetten van ‘oud’ en waardevol erfgoed, maar we moeten dat gegeven wel erkennen.

Een voorbeeld: de muurschilderingen van Johnny Rotten en zijn Sex Pistols in hun toenmalige Londense flat (1975-1976). Schofield herontdekte ze als betekenisvolle kunstwerken en als een van de zeldzame materiële sporen die de Pistols nalieten. Hij liet er het concept erfgoed met alles erop en eraan op los. De reacties in de pers waren gemengd.

2. “Echte erfgoedtroeven, dat zijn specifieke, waardevolle, punctuele plaatsen in een omgeving, en slechts uitzonderlijk de hele omgeving.”

Schofield gaf het voorbeeld van vijf ‘gewone’ plaatsen in Engeland, zonder opmerkelijk erfgoedverhaal. Een traditionele ‘erfgoedkaart’ levert er de klassieke plaatsen op: kerk, textielmolen, oorlogsmonument... Veel hotspots zijn er niet. Dat is ook de boodschap die de bewoners meekrijgen: veel dat de moeite waard is, is hier niet. Maar uiteraard zijn deze mensen, die hier vaak al generaties wonen, gehecht aan en trots op hun plek.

Als je (met moderne middelen) het geheel gaat bekijken, hebben ook hun plekken een geschiedenis van eeuwen die sporen naliet: de prehistorie, de Romeinen, de Victoriaanse tijd... Als je mensen dat laat zien en uitlegt, neemt hun trots en fascinatie toe. Ook stedenbouwkundigen kunnen daar hun voordeel mee doen en dit in hun keuzes en beslissingen mee laten resoneren. Kijken naar het geheel biedt een ander perspectief.

3. “Naar erfgoed wordt vaak eenzijdig gekeken, met de dominante blik van een welbepaald bevolkingsdeel en van experts.”

Uiteraard spelen experts en hun inzichten en kennis een belangrijke rol, maar iedereen kan een erfgoedexpert zijn: ook dat is een belangrijk inzicht. Denk aan de lokale bevolking en haar expertise. En aan de daklozen: zij kennen het leven op straat als geen ander. Zij kennen sluiptwegen in de stad, hoeken en kanten die niemand kent en waar niemand anders komt. Een erfgoedgemeenschap kan dan ook veel vormen aannemen. De dialoog aangaan, ook met deze minder vanzelfsprekende groepen, is erg belangrijk.

Een recent onderzoek van de National Trust en de universiteit van Surrey wijst uit dat de gehechtheid van mensen aan plaatsen sterke effecten sorteert in de hersenen, veel meer dan objecten. In York onderzocht men dan weer de gehechtheid van mensen met autisme aan plaatsen en objecten. Het blijkt dat zij heel anders over plaatsen denken en voelen dan anderen.

Dit soort inzichten – de connectie van mensen met ‘hun’ plaatsen – kan minstens worden meegenomen in de gesprekken over de toekomst van buurten en over bouwprojecten. Het gaat hier tenslotte over het welzijn van mensen.

In de praktijk

Schofield overliep vier voorbeelden van projecten waar hij de jongste vijftien jaar bij betrokken was. Steevast gaat het om 'gewone' en alledaagse plaatsen en mensen die doorgaans uit de erfgoedboot vallen. Hoe kijken zij naar hun plaatsen?

1. Malta, Valletta: een ooit 'wilde' straat vol nachtleven is nu een desolate buurt. Maar de sporen van 'de wilde jaren' zijn er nog volop, zoals namen van bezoekers op de muren. De huidige eigenaars/bewoners hebben daar sterke herinneringen aan en willen zo'n herinneringsmuur absoluut behouden. Zij zijn bijzonder gehecht aan deze plek, die anderen allang hebben opgegeven en waarvoor er geen enkele vorm van officiële (erfgoed)erkenning is.
2. Bristol, waar het daklozenproject plaatsvond, na enkele jaren van voorbereidend werk waarin het vertrouwen van een aantal daklozen moest worden gewonnen en er een netwerk werd uitgebouwd. Daar waren géén sociale organisaties en welzijns werkers bij betrokken: zij genieten geen vertrouwen bij dit doelpubliek.

Voor erfgoedwerkers was dit de ontdekking van een heel andere wereld, waarin mensen anders naar hun stad en haar/hun erfgoed kijken. Hoe kom je dat op het spoor en valideer je het? Hoe overtuig je mensen die het liefst zo weinig mogelijk sporen nalaten om hun *memory map* van de stad te maken, met plaatsen die voor hen belangrijk zijn? Het leverde intense contacten op en onder meer ook een pop-upmuseum van een week, met daklozen als curatoren: het Museum van de Dakloosheid. Het project werd een soort 'archeologie van het daklozenleven'.

Wat was de *dropdown* na het project? Voor sommigen was het einde een afknapper. Anderen haalden er een nieuw zelfvertrouwen uit: werk, relaties, zelfvertrouwen, huisvesting. Weer anderen zijn intussen uit de buurt verdwenen, spoorloos. Het proberen in te schatten van de impact van zo'n project kan in de toekomst zeker beter. Hoe je projecten als deze boven het lokale niveau kunt laten uitstijgen, is een ander vraagstuk.

3. In Berlijn zijn gebouwen uit de Koude Oorlog nu het decor van een intense techno- en partyscene, die het verleden van de complexen niet maskeert. Een donker deel van de Berlijnse geschiedenis wordt op deze manier 'herbestemd', ongetwijfeld tijdelijk, pop-upachtig en zonder veel plannenmakerij. En ook hier kan de archeoloog/erfgoedzorg op zoek gaan naar sporen van dat nieuwe culturele leven en het documenteren: de huidige uitgaansscene als erfgoed. Dit is ook een voorbeeld van hoe (jonge) locals in supertoeristische steden als Berlijn meer en meer uit het (erfgoed)centrum wegtrekken, richting de periferie.

4. In Liverpool is het Beatles-erfgoed nu *authorized heritage*, met het bijbehorende toerisme. Lange tijd was het *unauthorized* en 'alternatief'. Wat is vandaag de dag *unauthorized* en alternatief in de Liverpoolse muzieksce­ne en hoe kunnen we dat op het spoor komen? Welke plaatsen zijn voor (straat)muzikanten van nu belangrijk en hoe verschilt dat van de Beatles-jaren? Kunnen we proberen om wat zich nu onder het oppervlak afspeelt mee te nemen in erfgoedprojecten, en daarin de betrokken mensen, die de traditionele erfgoedzorg niet bereikt, centraal stellen?

Coda: archeoloog van het plastic

John Schofield werkt momenteel op Galapagos (Ecuador) mee aan een fascinerend project, samen met mariene biologen, oceanologen, sociologen. Plastic en het dumpen ervan in zee door de lokale bevolking en door toeristen is er een gigantisch probleem. Veel van dat lokale plastic spoelt terug aan op de stranden. Die vaststelling biedt kansen.

Het onderzoek bestaat erin om aan de hand van allerlei verpak­kingsgegevens te proberen, met archeologische technieken, het verhaal van het individuele object te reconstrueren: waar en door wie is het gemaakt, naar waar is het gebracht, waar is het verkocht, waar geconsumeerd en weggegooid...? Zo kun je het verhaal van het object schrijven, eventueel met wat fictionele elementen. En zo worden anonieme objecten een soort van individuen en kun je ze ook linken met mensen en hun gedragingen. Dat plaatst hen voor hun verantwoordelijkheid: misschien heb jij of je buurman dit plastic wel in zee doen belanden? De hoop leeft dat dit tot een gedrags­verandering kan leiden. Dankzij de archeologie van het plastic.

Erfgoed: de afwezige toekomst

Cornelius Holtorf

In zijn (bewust provocatieve) voordracht besprak Cornelius Holtorf drie kwesties en eindigde hij met prikkelende vragen: zijn we bereid als erfgoedmensen de toekomst ernstig in rekening te brengen? Zijn we bereid uit onze comfortzone te stappen en out of the box te denken?

Cornelius Holtorf werkt sinds 2008 aan de Linnaeus University als hoogleraar archeologie (Department of Cultural Sciences) en als directeur van de Graduate School in Contract Archaeology (GRASCA). Eerder was hij als archeoloog en antropoloog actief in Gothenburg, Cambridge, Stockholm en Lund. Sinds 2017 is hij houder van de UNESCO-leerstoel Heritage Futures en neemt hij deel aan een groot internationaal onderzoeksproject over de rol van toekomstverwachtingen in het beleid en de praktijk van de erfgoedzorg.

De afwezige toekomst in het erfgoeddiscours

Er is een merkwaardige paradox in de erfgoedzorg: dat we vaak uniek erfgoed bewaren om het goed te kunnen overdragen aan toekomstige generaties, staat in zowat elk officieel document van beleidsmakers en erfgoedinstellingen. We (met 'we' wordt bedoeld de mensen uit de erfgoedsector) willen dat de generaties van de toekomst ons als goede rentmeesters zien. Dat is overigens ook het geval buiten de erfgoedsector: denk aan de klimaatverandering. De planeet moet worden gered van allerlei bedreigingen, daar zijn velen zich van bewust en velen willen er verantwoordelijkheid voor nemen. Maar wat de begrippen 'toekomst' en 'toekomstig' dan eigenlijk betekenen en hoe we ons de toekomst moeten proberen voor te stellen, daar gaat het in de debatten en gesprekken in de erfgoedsector zelden over. Er is letterlijk geen ruimte of tijd voor. Omdat we zo intens bezig zijn met het nu. Dat moet veranderen.

De toekomst zal anders zijn

Er is één zekerheid: de toekomst zal er anders uitzien dan het heden: de vragen, de items, de objecten, de kwesties die aan de orde zijn. Nadenken over erfgoed en de toekomst betekent dan ook automatisch dat je out of the box moet gaan denken. De toekomst dient zich nu al aan, zoals blijkt uit de volgende drie voorbeelden:

- *Robotic heritage*: artificiële intelligentie evolueert razendsnel. De tijd komt dat robots zelf beslissingen gaan nemen en een vorm van (zelf)bewustzijn aan de dag leggen. Allerlei erfgoedvragen dienen zich daarbij aan: wat met het erfgoed van robots, die bijvoorbeeld eigen tradities en gewoontes kunnen ontwikkelen? Wat met de rechten van robots? Zullen robots stakeholders worden in de erfgoedzorg? Kortom, wat met ander dan 'menselijk' erfgoed?

- *Space archaeology*: de ruimte wordt al een tijd geëxploreerd en gebruikt, waardoor er erfgoed ontstaat dat zich buiten de aarde bevindt: wat betekent dat? Wie beheert dat erfgoed, bijvoorbeeld op de maan? Wie is verantwoordelijk voor de ruimte? Wat met ruimtetoerisme?
- *Nucleaire energie* en haar afval, met de bijbehorende sites die (tien)duizenden jaren zullen meegaan: ook dat behoort tot wat onze tijd nalaat aan de volgende generaties, net als al het immateriële wat daarbij hoort: de debatten, demonstraties, het lobbyen. Ook hier rijst de vraag hoe we moeten omgaan met het verleden, zijn er diverse opvattingen, moet er worden onderhandeld en moeten er keuzes worden gemaakt. Net als in de erfgoedsector. En ook hier moet er out of the box worden nagedacht over de toekomst: misschien wordt het huidige afval later een energiebron? Of materiaal voor kunstenaars? Of voor terroristen? Het blijkt dat de ingenieurs en wetenschappers die vanuit hun eigen denkkader met de problematiek bezig zijn baat kunnen hebben bij de manier van denken en de expertise van archeologen, antropologen en erfgoedzorgers.

Hoe vermijd je presentisme in het denken over de toekomst?

Hoe vermijden we aannames die we maken door van het *nu* te vertrekken? Hoe kunnen we een toekomst voor ogen houden die anders zal zijn dan het bekende?

- De toekomst is niet geheel onbekend: op een termijn van bijvoorbeeld dertig jaar weten we al een aantal zaken en kunnen we trends aanwijzen in verband met demografie, globalisering, technologisering, migratie, klimaatverandering, nieuwe centra in de wereld enzovoort. Wat wordt de bijdrage/inbreng van het erfgoed aan deze trends? Deze discussie wordt nauwelijks gevoerd. Ze gaat nochtans over maatschappelijke relevantie.
- We kunnen toekomstscenario's bedenken en ons bij elk scenario afvragen: wat kan de rol van erfgoed zijn? Hoe kan erfgoed een rol spelen? Ook dat gebeurt nu niet of nauwelijks.
- In plaats van te focussen op de output (wat moeten we bewaren?) lijkt een focus op het procesmatige (hoe en waarom bewaren we het?) aangewezen, waarbij we de tijdelijkheid van erfgoed moeten aanvaarden en ons moeten afvragen voor welke toekomst we werken. We moeten ook beseffen dat het bestaan van een erfgoedsector geen vanzelfsprekendheid is, zoals we als erfgoedmensen weten: waarom zou alles blijven zoals het nu is? Moet je bijvoorbeeld niet ook het concept 'werelderfgoed' kun-

nen relativeren en de notie 'voor altijd' bevragen? Of de notie 'authenticiteit' ter discussie kunnen stellen, wat bijvoorbeeld in de benadering van immaterieel erfgoed gebeurt?

Je kunt momenteel spreken van een soort infantilisering van de toekomstige generaties, die we weinig (ped)agogisch behandelen: "Je zult later wel zien waarom het goed voor je is dat we dingen bewaren." Moeten we de generaties van de toekomst zelf beslissingen laten nemen? Ooit nemen ze het over. Laten we vertrouwen in die verandering.

Vragen, vragen, vragen

Zoals gezegd zocht Cornelius Holtorf bewust grenzen op en wilde hij provocerend spreken. Dat leidde tot vragen.

1. Zijn er in de erfgoedsector voorbeelden waarin dit (provocerende) denken wordt gecultiveerd en in de bijbehorende besluitvorming serieus worden toegepast? Holtorf kent er zelf nauwelijks.
2. Welke rol speelt ritme in het toekomstdenken? De toekomst zal bijvoorbeeld met zekerheid mee worden ingericht door verjaardagen en herdenkingen, zoals bijvoorbeeld 2040-2045. En kunnen we werken met periodes, of met de notie 'generatie'?
3. 1999: Belvedere Memorandum, een beleidsdocument dat de relatie tussen cultuurgeschiedenis en ruimtelijke planning onderzoekt, met de notie 'preservation by development' (en dus niet langer 'by conservation'). Is dat geen vorm van toekomstdenken, van betrokken zijn op de toekomst?

Holtorf: het is van belang dat projectontwikkelaars en erfgoedzorgers (bijvoorbeeld archeologen) naar gedeelde belangen zoeken, bijvoorbeeld door te werken met de gemeenschap, de mensen die op een bepaalde plaats wonen: wat willen zij met het aanwezige erfgoed? Wat hebben ze nodig? Zo stem je op het eerste gezicht tegenstrijdige agenda's toekomstgericht op elkaar af.

4. Is dit geen voorbeeld van een typisch westerse manier van lineair denken over de toekomst? Moet je er geen mensen/culturen bij betrekken die anders denken over de notie 'toekomst' en zo de zaak opentrekken?
5. Houdt dit radicale denken over de toekomst niet in dat mensen de vaste grond die ze nodig hebben (kennis, routine) verliezen?

De sleutel is: welke meerwaarde kan de erfgoedsector bieden aan allerlei andere domeinen en sectoren van de menselijke bedrijvigheid, zoals gezondheidszorg, levenskwaliteit, welzijn, sociale zekerheid? Dat is de grote uitdaging. Het betekent ook dat je beleidsmakers hiervan moet overtuigen.

Praktijk- voorbeelden uit Vlaanderen

Naar aanleiding van de zes TEIM-lezingen gingen we op zoek naar Vlaamse erfgoedorganisaties en erfgoedzorgers die al bijzondere samenwerkingen aangaan binnen de sector en over de beleidsdomeinen heen. Verderop lees je zes verhalen van actieve bruggenbouwers in de erfgoedsector. Laat je inspireren en ga vooral zelf aan de slag.

Stadsbreed meedenken en handelen

Zo doet Leuven het

Joke en Tiny in hun kantoor in Leuven. © Stad Leuven

We ontmoeten Joke Buijs en Tiny T' Seyen in hartje Leuven. Voor wie door het centrum flaneert is het duidelijk: deze stad straalt erfgoed uit. Stralen doen ook Joke, adviseur monumentenbeleid en Tiny, coördinator erfgoedparticipatie en communicatie, als we hen vragen naar de nauwe samenwerking rond erfgoed binnen en buiten de stadsdiensten.

Erfgoedambtenaren in verschillende stadsdiensten

"Eigenlijk is het allemaal begonnen vanuit een soort angst", begint Joke. De afdeling ruimtelijk en duurzaamheidsbeleid stelde in 2012 de vraag aan het stadsbestuur om een onroerenderfgoedambtenaar aan te werven. Men wilde iemand aan boord nemen die het bouwkundig erfgoed kon meenemen in het toekomstverhaal van Leuven, zonder het daarbij onder een stolp te plaatsen. De perceptie bij het bestuur leefde immers dat zo een onroerenderfgoedambtenaar dossiers zou bevriezen. Eén van de voorwaarden tot aanwerving was dan ook dat zij of hij een werkplek zou delen met de ruimtelijke planners. "Dat was echt ideaal", stelt Joke, "zo kon ik een beleid uitstippelen dat geïntegreerd was met het ruimtelijk beleid. En andersom: voor elk instrument dat mijn collega's maakten - bijvoorbeeld een ruimtelijk uitvoeringsplan of een masterplan - werd ik betrokken. Er wordt steeds nagedacht over het effect op erfgoed en hoe erfgoed een motor voor stadsvernieuwing kan zijn".

Vanuit de aangebrachte visie van een geïntegreerd samenwerkingsbeleid én de uitgeteste toepassing, stapte Joke naar haar directeur met een idee. Ze stelde voor om telkens wanneer een nieuwe onroerenderfgoedambtenaar aangenomen werd, hem of haar te plaatsen op een *andere* stadsdienst waar hij of zij volgens de uit te voeren functie het best zou passen. Erfgoedambtenaren hebben intussen bureaus op verschillende diensten van de stad. Bij de studiedienst gebouwen, verantwoordelijk voor het stadspatrimonium, werken twee architecten-monumentenzorg en in 2018 startte de stadsarcheoloog bij de studiedienst weg- en waterbeheer, verantwoordelijk voor het openbaar domein.

De werkwijze zorgt ervoor dat collega's uit diverse diensten een **erfgoedreflex ontwikkelen**. Die erfgoedreflex zorgt ervoor dat vragen over erfgoed sneller en vaker bij de juiste personen terechtkomen. Zowel vragen van collega-ambtenaren over openbare werken, als van privé-eigenaars en Leuvenaars over wijkinitiatieven vinden snel een antwoord bij de erfgoedambtenaar. Het bewustzijn rond erfgoed en het besef dat erfgoed belangrijk is voor de stad en haar inwoners groeide zeer snel bij de andere collega's. Een ander voordeel van deze aanpak is volgens Joke dat de samenwerking tussen collega's uit diverse domeinen, erfgoedwerkers meer instrumenten in handen geeft om zich te laten horen. Door erfgoedwerkers te betrekken in zaken die in eerste instantie niets met erfgoed te maken hebben, wordt erfgoed niet vergeten binnen stadsontwikkeling.

Het geïntegreerd (samenwerkings)beleid van de erfgoedcel

De erfgoedcel, die binnen de directie cultuur opereert, is sinds 2002 erg actief bezig met erfgoed, maar dan met focus op het roerende en immateriële. Deze cel van 3,5 VTE personeelsleden deelt een bureauruimte, maar samenwerking en integraal werken zit per definitie in het DNA van de werking. De erfgoedcel gaat partnerschappen aan binnen en buiten de erfgoedsector. Vanuit die optiek is het logisch dat de collega's van de erfgoedcel en de dienst onroerend erfgoed regelmatig samenwerken aan projecten. "Bovendien, als je publieksgericht denkt, besef je dat 'het publiek' geen onderscheid maakt tussen onroerend, roerend en immaterieel erfgoed", getuigt Tiny.

"Zo'n geïntegreerde aanpak werkt alleen als je het doortrekt in alle diensten", stelt Tiny ook. "Het heeft geen zin om vanuit één dienst een 'erfgoedreflex' te proberen stimuleren. **De kracht** van deze aanpak schuilt in het feit dat er op **dagelijkse basis samengewerkt** en nagedacht wordt over stadsuitdagingen". Dat merken we ook bij projecten van de erfgoedcel. Je krijgt mensen en domeinen mee door echt samen te werken van a tot z, dan is er oprechte betrokkenheid en interesse. Of, als je vanuit de erfgoedsector gezamenlijke doelen en werkerreinen bepaalt, zoals nu in het Leuvense Erfgoedlabo.

"Een van de **voordelen** is ook dat je als erfgoedwerker veel leert door met collega's, die niets met erfgoed te maken hebben, samen te werken; zoals over ruimtelijke planning of duurzaamheid", getuigt Joke. "We hebben als erfgoedzorgers ook meer instrumenten in handen om ons te laten horen. We zijn beter op de hoogte door verspreid te zitten. En we kunnen echt stadsbreed mee nadenken. Zo zorgen we ervoor dat erfgoed niet vergeten wordt binnen stadsontwikkeling, maar als basis van stadsontwikkeling wordt beschouwd, of binnen het hele betoog van duurzaamheid". Deze samenwerkingsvisie en het engagement van Joke, Tiny en hun collega's brachten een echte *cultuurswitch* teweeg. In de hoofden van collega's op alle niveaus, en bij het stadsbestuur is de erfgoedreflex nu een feit: erfgoed heeft een stem in verschillende beslissingsprocessen binnen de stad.

Verschillende samenwerkingsprojecten

Hieronder stellen we enkele projecten voor.

Grote Markt © Toerisme Leuven

CASE Structuurplan Leuven

Een van de mooiste verwezenlijkingen van het geïntegreerde samenwerkingsmodel, aldus Joke, is de realisatie van het nieuwe **Ruimtelijk structuurplan** voor Leuven in 2018. In het vorige plan van 2004 werd erfgoed amper vernoemd, of het was om te beschrijven hoe het remmend werkte voor stadsvernieuwing. In het huidige plan is een heel hoofdstuk rond landschappen en erfgoed opgenomen. Bij elk gebied dat besproken wordt, start men met de geomorfologie en de geschiedenis van het gebied, om de evolutie van het landschap te kunnen begrijpen.

Erfgoed ligt aan de basis van het structuurplan en laat toe om vanuit de erfgoedcontext verder te bouwen. Dit structuurplan vormt de basis van alle toekomstige ruimtelijke plannen. Het resultaat is dat er betere aanbevelingen kunnen gegeven worden voor toekomstplannen, aangezien steeds vertrokken wordt van de geschiedenis en het verhaal van een plek.

Promotie in de hele stad. © Stad Leuven

CASE 'Herleven. Leuven na 1918'

'Herleven. Leuven na 1918' was een project waarbij de erfgoedcel en de dienst onroerend erfgoed heel nauw samenwerkten. In het kader van de herdenking van de wederopbouw van Leuven in 2018 was het aanvankelijk de bedoeling om enkel te focussen op gebouwen, maar dankzij de samenwerking met de erfgoedcel bracht het project ook het standpunt van de Leuenaar, die te midden van de verwoestingen zijn leven opnieuw moest heropbouwen, in beeld. Het project maakte het verhaal 'menselijk': het ging over huizen waarin mensen woonden en zoomde in op de effecten van de oorlog op het dagelijkse leven. Vanuit deze invalshoek konden ook scholen en gezinnen betrokken worden bij de expo via educatieve pakketten en interactieve rondleidingen die de erfgoedcel liet uitwerken.

Een andere krachtig initiatief binnen dit stadsproject waren de visuele tags in het Leuvense straatbeeld. Jongeren werden gevraagd om 's avonds op de stoep voor de afgebrande huizen uit WO1 'Wederopbouw 14-18' te spuiten met graffiti. "Het was mooi om te zien hoe de jongeren zich tijdens deze opdracht bewust werden van het grote aantal afgebrande en wederopgebouwde huizen. Tegelijk waren de jongeren zelf ook fier, omdat ze de verwoestende oorlog door de graffiti visueel konden vertalen voor anderen. De volgende dag werden de bewoners van de huizen geconfronteerd met de verwoesting van hun (t)huis. Ook toevallige voorbijgangers konden de confrontatie niet uit de weg gaan. Zichtbaarheid in het straatbeeld werkt, dat merken we aan de vele reacties live en via sociale media", vertelt Tiny.

Verschillende activiteiten in het kader van Herleven. Leuven na 1918. © Stad Leuven

Ook als ze met de Leuvenaars communiceren, zetten ze heel bewust de 'integrale' erfgoedbril op. Het publiek zelf maakt geen onderscheid tussen de verschillende vormen van erfgoed. In de nieuwsbrief van de erfgoedcel lees je daarom zowel over roerend, immaterieel als onroerend erfgoed. Joke en Tiny zetten in 2019 ook een traject op waarin ze willen tonen hoe je Erfgoeddag en Open Monumentendag met elkaar kan verbinden. Dit zit nog in conceptfase, maar één van de doelstellingen is om de aandacht van het publiek voor erfgoed warm te houden, voor en na de evenementen.

De effecten van deze geïntegreerde aanpak zijn divers

Expertise delen zorgt voor meer impact bij diverse projecten. "Als je als erfgoedambtenaar meer geïntegreerd denkt en handelt, wordt er ook **sneller geld vanuit verschillende kanten vrijgemaakt** om een project uit te voeren", stelt Joke. Soms is het handig om te weten welke noden er leven binnen bepaalde beleidsdomeinen om daarop te kunnen inspelen.

De campagne 'Fier op het erfgoed van hier' kostte geld, maar vulde ook een algemene doelstelling: Leuvenaars doen beseffen dat het in hun 'erfgoedstad' aangenaam wonen en werken is. De dienst communicatie zag opportuniteiten om met deze campagne een ander publiek te bereiken. Zo kwamen er budgetten vrij vanuit niet-erfgoed gerelateerde diensten. Door projecten breed te benaderen, is het bereik automatisch groter, en daarmee ook het effect. Regelmatig verwijzen Joke en Tiny naar elkaars campagnes, waardoor de communicatie over erfgoed alleen maar ruimer wordt.

Het mooiste effect is dat de **waardering** voor het **Leuvense erfgoed enorm gestegen** is. Dat merken Joke en Tiny door getuigenissen van zowel de collega's als de Leuvenaars. Collega's vragen zich sneller af: heeft deze ingreep een negatief effect op bijvoorbeeld een gebouw? En Tiny merkt op dat mensen sneller overtuigd zijn om deel te nemen aan participatieve trajecten als ze **een verhaal vertellen**. Het werken met campagnes draagt hiertoe bij: zodra mensen mee zijn in het verhaal, zijn ze nog meer bereid om mee te werken aan het project. Daar is het project 'Herleven' een mooi voorbeeld van. Meer dan 20 vrijwilligers werkten immers jarenlang mee aan de voorbereidingen.

Het project 'Straathistoires' van de erfgoedcel illustreert de toememende waardering van erfgoed. In dit project bestuderen buurtbewoners zelf de identiteit van hun straat, buurt of wijk en bundelen ze dat in een publicatie. 'Straathistoires' creëert eigenaarschap rond een gedeelde geschiedenis en versterkt de sociale cohesie van de buurt. Bewustmaking en fierheid creëren, daarover gaat het zeker ook als je andere sectoren of buurtbewoners bij erfgoed wil betrekken.

Samenvattende tips van Joke en Tiny:

Maak bruggen tussen de stadsdiensten

- Durf na te denken over welke logische linken er zijn tussen (erfgoed)ambtenaren en diensten: wie vult elkaar aan, wie kan van wie leren? Durf uit de klassieke hokjes te denken (we zetten alle erfgoedambtenaren samen).
- Doorbreek bestaande en vastgeroeste logica.
- Denk buiten je eigen takenpakket/beleidsdomein: zet je geest open, denk breed en out of the box.
- Kom letterlijk uit je bureau, ontmoet mensen en spreek hen aan over hoe erfgoed een onderdeel uitmaakt van stadsontwikkeling: durf je te mengen.
- Houd samenwerkingen levendig en blijf communiceren met elkaar.

Durf ervoor te gaan

- Begin ook effectief samen te werken: doe het eens. Op die manier ervaar je de effecten en word je bewuster van bepaalde processen en noden.
- Zoek naar de juiste partners en mensen om samen te werken: het moet wel 'passen'.
- Kom voor je erfgoed op: vraag de aandacht voor erfgoed (binnen lopende of bestaande projecten, bij nieuwe bestuurders naar aanleiding van nieuwe bestuursperiodes, bij andere beleidsdomeinen).
- Zet in op een stevige argumentatie. Waarom verwezenlijkt inzetten op erfgoed mee de doelstellingen van de stad (in toerisme, bij ruimtelijke ordening, bij het versterken van het sociaal weefsel van de stad/in buurtwerking, voor duurzaamheid). Worstel jezelf mee in de juiste werkgroepen.

Wees authentiek en gepassioneerd

- Vertel over wat je doet voor het erfgoed, welke projecten je opzet en vertel ook over elkaars activiteiten (aan beleidsmakers, aan erfgoedcollega's, aan het publiek).
- Blijf bewust omgaan met de gevolgen van geïntegreerd werken in een stad. Het is niet verkeerd om soms te strijden voor het (behoud van) erfgoed zelf. Het is niet omdat erfgoed eigenlijk automatisch verweven zit in meerdere domeinen en het niet meer aanvaard wordt dat je een advies geeft puur vanuit het erfgoedperspectief, dat je als erfgoedzorger steeds water bij de wijn moet doen. "Choose your battles".

Meer lezen?

Dit verhaal over hoe een stad als Leuven erfgoed ziet als belangrijke factor in stadsontwikkeling én in het maken van sociale verbindingen tussen mensen en tussen mensen en plaatsen, illustreert mooi het discours van Cornelis Holtorf. Hij vraagt zich af of de erfgoedsector bereid is om uit de comfortzone te stappen en out of the box te denken. Wil je verder geprikkeld worden om écht out of the box te denken? Lees dan het artikel '[Erfgoed. De afwezige toekomst](#)' in deze bundel.

Het erfgoed van morgen ontstaat vandaag

Participatie in het Yper Museum

Opvallende tendens: onze musea besteden de voorbije jaren meer en meer aandacht aan de verwachtingen van het publiek. Participatieve stadsmusea zijn uiteraard niet nieuw. In het rijtje van musea die zich hiermee onderscheiden, springt het Ypermuseum uit de band. Met zijn doordachte participatieve aanpak heeft het zich van bij het begin doen opmerken. Daarbij betreft het de bewoners en bezoekers in alle aspecten van de werking. Zo ook voor het verzamelen van hedendaagse objecten en verhalen.

Jongeren aan de macht

Ieper heeft, naast de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog, nog een heel ander verhaal te vertellen. De stad was in de middeleeuwen een van de belangrijkste centra van de lakenhandel. De eeuwen daarop evolueerde het tot vestingstad, kattenstad, en nog zoveel meer. Het Yper Museum vertelt deze rijke geschiedenis, goed voor maar liefst elf eeuwen.

Dit nieuwe stadsmuseum opende in juni 2018. Aan deze opening ging een intensief participatietraject vooraf. Zo heeft de voorloper van het museum in 2016 een jongerenwerking opgestart. Zo'n vijftigtal zeventien- en achttienjarigen vormden samen het 'Voorlopig Bewind'. In verschillende brainstormsessies gaven zij aan wat voor hen relevant is en – volgens hen – kon werken in een museale context. Daarnaast verzorgden de jongeren zelf de persrelaties.

Algauw werd beslist om 'Het Voorlopig Bewind' langer te laten duren dan het schooljaar 2015-2016. Elk schooljaar werden nieuwe leden gerekruteerd – zo bleef het effectief een jongerenbende. Zo slaagde het Yper museum erin om deze (anders zo moeilijke) doelgroep te betrekken bij zijn werking.

Op zoek naar hedendaags erfgoed

Stadsmusea of archieven worstelen vaak met het verzamelen van hedendaagse sporen. In de samenleving gebeurt er vandaag zoveel tegelijkertijd. Je kunt toch niet *alles* bewaren? Samen met de andere musea in Ieper, ging het Yper museum de uitdaging aan om hedendaagse getuigenissen en objecten te verzamelen. Opnieuw trok het museum daarbij de participatieve kaart.

In het project '**Het bewaren waard**' nodigen de Ieperse musea bewoners en bezoekers uit om aan te geven wat ze zelf belangrijk vinden en willen bewaren voor de toekomst. Voor de eerste editie trok het Yper Museum ook met replica's van 20 voorwerpen uit hun collectie naar de Ieperse gevangenis. Gedetineerden discussieerden tijdens een workshop of deze collectiestukken voor hen wel of niet 'museumwaardig' zijn. Aan het einde van de workshop kregen ze de vraag wat – binnen de besloten omgeving van de gevangenis – hun waardevolste object is. Hun antwoorden op die vraag werden verwerkt in een documentaire die wordt getoond in het museum.

Ook de jongeren van het Voorlopig Bewind onderzochten hoe hedendaagse verhalen en objecten een plaats konden krijgen in de museale werking. In het project "Souvenirs d'Ieper" bezochten de jongeren de souvenirwinkels die je overal in de stad aantreft. Publieksmedewerker Katrien Goudeseune vertelt: "De Voorlopig Bewinders schuimden de souvenirwinkels af en verzamelden wat zij leuk vinden. De 'buit' bespraken we nadien. Konden we rode lijnen trekken uit de spullen die de jongeren aanbrachten? Welke souvenirs vonden zij aantrekkelijk of net belachelijk? Zijn er lokale creaties bij of is het alleen 'Made in China'?"

Het Yper Museum is meter van zes kindjes uit de Westhoek, geboren in 2018. De volgende jaren zal het museum het leven van deze zes kinderen van nabij opvolgen. © Yper Museum

Met deze projecten sloeg het museum twee vliegen in één klap. Het museum kon zijn historische collectie verrijken met hedendaagse verhalen en objecten. Bovendien zetten zulke projecten bewoners en bezoekers aan het denken over wat zij zelf belangrijk vinden en willen bewaren voor de toekomst. Op deze manier wil het museum het maatschappelijke draagvlak voor erfgoed vergroten.

Oog voor de toekomst

Het museum verzamelt niet enkel hedendaagse getuigenissen, maar denkt ook aan de toekomst. Zo is het Yper Museum meter van zes kindjes uit de Westhoek, geboren in 2018. De volgende jaren zal het museum het leven van deze zes kinderen van nabij opvolgen. Meer bepaald zullen zij elk jaar cadeautjes uitwisselen. Het museum ontvangt dan één object dat in het afgelopen jaar belangrijk was in het leven van het kind. Zodoende kan het zijn collectie aanvullen met persoonsgebonden objecten van iemand die opgroeit in de Westhoek. In dit project komen we dezelfde basisgedachte tegen als in bovengenoemde projecten: de bevolking betrekken om te vatten wat er vandaag leeft in de samenleving.

Participatie op alle fronten. Succesfactoren?

Het voorgaande illustreert dat het Yper Museum de participatie-gedachte doortrekt in de hele werking. Welke drie succesfactoren kan het museum aan zijn collega's meegeven?

Katrien: "In de eerste plaats moet je vooraf duidelijke doelstellingen formuleren. Je moet goed nadenken over wat je met de inbreng van de participanten wil aanvangen. En je vraagstelling moet helder zijn voor iedereen. Elke vraag die we voorleggen wordt grondig overwogen. Een goede voorbereiding is dus het halve werk. Hiermee samenhangend: je moet voldoende tijd voorzien voor zo'n partici-

patief traject. Een samenwerking op touw zetten is heel waardevol, maar het vraagt veel tijd en energie. We hebben geleerd dat investeren in goede relaties met verschillende partners cruciaal is voor de toekomstige museumwerking. Of zoals de boutade luidt: alleen ga je sneller, samen geraak je verder. Het is belangrijk om je daar bewust van te zijn.

Een laatste succesfactor is het belang van heldere communicatie. Ook dit klinkt als een open deur intrappen, maar met communicatie staat of valt elke samenwerking. In elke fase van het project moet je terugkoppelen. Naar je externe partners, maar ook naar participanten, pers en bestuur. Zo krijg je vertrouwen en groeit het draagvlak voor je werking".

De doordachte participatieve aanpak, in combinatie met een kwalitatief hoogstaande werking, is inmiddels opgemerkt tot ver buiten de Westhoek. Het museum heeft zijn voorbeeldwerking al verschillende keren mogen voorstellen op studiedagen, in collegagroepen en in publicaties. In 2018 werd het nieuwe museum ook erkend als regionaal museum door de Vlaamse Overheid.

Meer lezen?

Deze participatieve aanpak, waarbij het museum heel bewust op zoek gaat naar het verzamelen van hedendaagse sporen, sluit aan bij het discours van John Schofield. Hij stelt: 'naar erfgoed wordt vaak eenzijdig gekeken, met de dominante blik van een welbepaald bevolkingsdeel en van experts'. Maar hoe denken de mensen uit de stad zelf over erfgoed en wat willen zij 'bewaren voor toekomstige generaties'? Laat je inspireren door het artikel ['De straat doen. Erfgoed voor iedereen in de praktijk'](#) in deze bundel.

Koken als een Romein

Hoe een IOED en een Vrouwencentrum elkaars verhalen delen

IOED Erfpunt werkte in het kader van het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed 2018 een driedelig project uit over de zichtbare en onzichtbare invloeden van het Romeinse Rijk op het erfgoed in het Waasland. Een voorbeeld van een zichtbare invloed van het Romeinse Rijk is terug te vinden in onze keuken. Zonder dat we het beseffen, beïnvloeden gerechten van over heel Europa elkaar. In de Europese keukens vervagen de grenzen. Die relativiteit van grenzen is één van de uitgangspunten van het project.

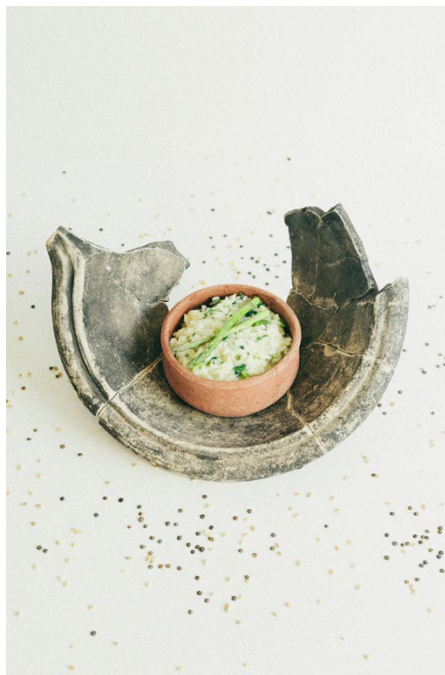
Met dat inzicht stapte Jeroen Van Vaerenbergh, erfgoedconsulent van Erfpunt en gekend als De Foodarcheoloog, naar Martine Van Eetvelde van het Vrouwencentrum in Sint-Niklaas. Niet veel later was het project 'PULS' geboren. Het project bracht inwoners bij elkaar van allerlei landen die deel uitmaken van het voormalig Romeins Rijk. Samen gingen ze na hoe zij vandaag, in het Waasland, koken en eten.

Martine maakte dertien vrouwen en mannen warm om samen deel te nemen aan dit bijzondere project. Mensen uit onder andere Italië, Syrië, Marokko, België, Turkije en de Balkan. Vervolgens nam Jeroen hen mee in het verhaal van een archeologische waterput in het Waasland, waar hij aan de hand van planten, objecten en vondsten het dagelijkse leven ten tijde van de Romeinen vertelde.

Na het verhaal gaf Jeroen de opdracht om een typisch familiegerecht te bereiden en te vertellen hoe de lokale keuken en ingrediënten het oorspronkelijke recept beïnvloedden. De groep proefde van elkaars gerechten, zat samen aan tafel en deelde verhalen over de betekenis van samen koken en eten. Tijdens het gesprek kwamen herinneringen, rituelen en gevoelens naar boven. "Dit creëerde een spontane verbondenheid en solidariteit tussen de diverse culturen", getuigt Martine. "Dit soort waardevolle ontmoetingen, waarbij er echt vertrouwen ontstaat, is geen alledaagse koek."

Het project resulteerde ook in een mooi uitgegeven kookboek, met artistieke foto's die naast de gerechten ook de mensen en hun verhalen prachtig in beeld brengt. Ook de historische achtergrond van de ingrediënten en gerechten komen uitvoerig aan bod.

"**De kracht van dit project**", volgens Jeroen, "is dat het niet gestart is vanuit de idee om een integratieproject op te zetten. Maar dat het *en cours de route* wel zo is geëvolueerd. De gesprekken gingen niet over ieders *roots* of hoe ze in het Waasland terecht kwamen, maar wel over eetgewoonten, manieren van koken en de invloed van hun huidige woonplaats – het Waasland - op hun oorspronkelijke tradities én kook- en eetgewoonten. Wat je nodig hebt bij interculturele projecten is iemand die 'de lijm' vormt. Martine was voor ons 'de lijm'. Zij spreekt de taal van de mensen die we zochten en vormde een vertrouwd gezicht voor hen. We zijn er ons van bewust dat wij, als IOED, nooit zo'n diverse groep hadden kunnen samenstellen. Daarvoor heb je partners zoals het Vrouwencentrum nodig", zegt Jeroen.

Enkele gerechten uit het kookboek. © Julie Scheurweghs

Gedeelde doelstellingen

De IOED realiseerde met dit project drie van haar doelstellingen:

- 1) een **andere doelgroep bereiken**, namelijk niet de 'typische erfgoedliefhebber', maar mensen met een andere culturele achtergrond.
- 2) een **co-creatief project** opzetten.
- 3) meer inzetten op wat er echt leeft in een gemeenschap: **via erfgoed ook een bijdrage leveren aan hedendaagse, maatschappelijke vraagstukken**.

Jeroen getuigt dat dit een van de eerste keren is dat de IOED op deze manier een project aanpakt. De vaak terugkerende bekommernis is dat dit soort projecten en doelstellingen veel tijd en energie kosten. "En dat is ook zo", zegt Jeroen. "Alleen hoef je dit **niet allemaal zelf** te doen. Dat inzicht geeft rust en ruimte."

Het Vrouwencentrum heeft door deze samenwerking ook een aantal van haar doelstellingen kunnen verwezenlijken. Zij boden op deze manier een aanbod waarin **ontmoeting, sociaal contact en ontplooiing centraal** staan. Het initiatief van IOED Erfpunt zorgde ervoor dat de vrouwen en mannen die Martine bijeen bracht, op een andere wijze met elkaar en de lokale geschiedenis in contact kwamen. Onder het credo *levenslang leren* organiseert het Vrouwencentrum al jaren voordrachten, lezingen, lees- en conversatiegroepen en een cursus Nederlands voor anderstaligen. In het kookproject kwamen – weliswaar op een niet-traditionele manier - elk van deze aspecten aan bod.

De effecten

"Een van de meest waardevolle effecten", aldus Jeroen, "is dat de **samenwerking tussen collega's ook verbeterd is**. We voelden wat 'participatie'- een *buzzword* waarvan we vaak niet weten wat het inhoudt - kan teweegbrengen. In de dagelijkse werking van de IOED is die co-creatieve gedachte intussen binnengeslopen en heeft het de geesten rijper gemaakt. Daarnaast maakten de resultaten van dit erfgoedproject ons bijzonder **fier**."

"Dat erfgoed **maatschappelijk relevant** is, hebben we meer dan ooit gevoeld bij dit project", zegt Jeroen glunderend. "Maar we hebben ook geleerd dat het relevant is dat wij als erfgoedzorgers en als maatschappij erfgoed op diverse manieren moeten benaderen. Erfgoed mag niet iets zijn dat ons in de weg staat of belemmert in nieuwe (stads)ontwikkelingen. We moeten erfgoed onder andere benaderen als manier om antwoorden te bieden op hedendaagse vraagstukken, zoals diversiteit. We moeten **out of the box leren denken over erfgoed**", adviseert Jeroen, "alleen zo geven we het erfgoed ook een toekomst".

© Julie Scheurweghs

Jeroen geeft nog volgende **tips** mee voor collega's die ook willen inzetten op out of the box-samenwerkingen:

- Zoek mensen die 'de lijm' kunnen zijn in je project.
- Ga ervan uit dat je dit niet alleen kan (als IOED of als andere erfgoedorganisatie), zoek de juiste partner.
- Zoek mensen die ook in dezelfde doelstellingen geloven.
- Houd je niet aan een vooraf opgesteld plan waar niets aan gewijzigd mag worden, maar zoek samen uit wat voor ieders organisatie wenselijk is.
- Doe zelf eens een co-creatief traject, het zelf ervaren is de beste leerschool.
- Zorg ervoor dat iedereen, elke partner en elke deelnemer, zijn eigenheid kan blijven behouden. Zorg dat er ruimte is om die eigenheid toe te laten in een project, zo haal je het meest uit de samenwerking.
- Laat je eigen verhaal niet te zwaar doorwegen in het project, streef naar een gelijkwaardig partnerschap.
- Neem voldoende tijd om een co-creatief project uit te rollen: zodat je vanaf de conceptfase elke potentiële betrokkene kan betrekken.
- Laat je in een maatschappelijk project met mensen van andere nationaliteiten niet afschrikken door een mogelijk ideologische polemiek. Durf een maatschappelijk standpunt in te nemen, het hoeft daarom niet polariserend te zijn.

Deze manier van werken smaakt naar meer. Jeroen en Martine willen de samenwerking zeker warm houden en verankeren. De IOED wil er de Erfgoedcel alvast ook bij betrekken “**zodat de verbinding tussen onroerend erfgoed, verhalen en mensen** nog sterker gemaakt kan worden. Inzetten op cross overs binnen en buiten het erfgoedveld, willen we intensiever toepassen vanuit de IOED”, aldus Jeroen.

Meer lezen?

Ben je geprikkeld door dit voorbeeld? En ben je op zoek naar meer inspiratie en reflectie? Dan loont het de moeite om het artikel [‘Het museum bezet. Sociale rechtvaardigheid in musea’](#) te lezen in deze bundel. Sophia Labadi onderzoekt hoe musea krachtige (hoewel vaak veronachtzaamde en onderbenutte) plekken zijn om het thema immigratie en sociale rechtvaardigheid aan de orde te stellen. Migrantenvoerders als experts?

Schatten van Meerlaer / schatten van mensen

Wat roept het woord 'erfgoed' op? Als je de vraag stelt, hoor je vaak antwoorden als "plechtstatige monumenten" of "iconische kunstwerken". Toegegeven, dat zijn zaken die eerder bij het 'traditionele' erfgoed horen. Het project 'Schatten van Meerlaer' focuste op beide én op veel meer. Namelijk op de schatten van het kasteeldomein Meerlaer in Vorst-Laakdal. Het ging daarbij **niet enkel om de architectuur en bakstenen**. Wel om de verhalen van de mensen die vroeger en nu in en rond kasteel Meerlaer wonen en werken.

De geschiedenis van het Kasteeldomein Meerlaer leest als een roman. Het kasteel, gebouwd tussen 1860 en 1863, diende ooit als buitenverblijf van Frans Schollaert (1851-1917), eerste minister en oprichter van de Boerenbond. Tijdens de Tweede Wereldoorlog raakte het in verval. De familie Cruysberghs kocht het in 1956 en knapte het op. Ze vormde het gebouw om tot een feestzalencentrum, waar de volgende decennia ontelbaar veel familie- en verenigingsfeesten plaatsvonden. Toch volstonden de inkomsten niet om de renovatiewerken te bekostigen. De familie, op zoek naar aanvullende inkomsten, besloot daarom om een camping te openen op het domein.

Omdat met de jaren meer en meer campinggasten permanent bleven wonen, kreeg de kasteelbeheerder problemen met het statuut van het domein. Er was zelfs even sprake van om de camping te ontruimen. Vandaag is de camping omgevormd tot een woonpark. Er verblijven zo'n tweehonderd mensen, sommigen onder hen al meer dan dertig jaar.

Denk groot, start klein

Sinds jaar en dag organiseert de lokale vereniging 'Wakkerdal' sportieve en culturele activiteiten in de tuin van het domein. Het viel hen op dat de inwoners van Laakdal de bewoners van het woonpark niet goed kennen, en omgekeerd. En dat veel mensen nog nooit het kasteel van binnen zagen, ook al wonen ze er vlakbij.

Om het domein bekender te maken, wilde Wakkerdal er in 2017 een erfgoedwandeling organiseren. Voor dit plan vond ze ondersteuning bij de Erfgoedcel k.ERF. Janna Lefevere, coördinator van k.ERF vertelt: "Vanuit een erfgoedperspectief is zo'n erfgoedwandeling natuurlijk een kleinschalig project. Toch vonden wij het belangrijk om dit te ondersteunen. We wisten dat er nog een schat aan verhalen en collecties viel te ontdekken op het domein. Bovendien vonden de parkbewoners niet zo gemakkelijk hun weg naar het klassieke cultuur- en erfgoedaanbod. Zo'n klein project was voor ons dus een opstap naar een groter en diepgravender project."

En inderdaad, naar aanleiding van de erfgoedwandeling kwam k.ERF in nauwer contact met de parkbewoners en de vereniging Wakkerdal. Door de vele gesprekken groeide het idee voor 'Schatten van Meerlaer' uit tot een ambitieus project om het verhaal van het **kasteel en het park te delen met het publiek**.

Het domein Schatten van Merlaer focust op de 'kleine' verhalen van de mensen die vroeger en nu in en rond kasteel Meerlaer wonen en werken

De kracht van samenwerking

Het project resulteerde in 2018 in een **expo, een magazine en foto-reportage**. Om dit alles te kunnen realiseren, zochten Wakkerdal en k.ERF bijkomende partners. Vormingplus en het Jeugdhuis Vonk sloten mee aan. Janna Lefevere: "Het was een erfgoedproject, maar een met een sociale dimensie. Zo wilden we de domeinbewoners op een positieve manier in het daglicht zetten. Daarom was het belangrijk om organisaties uit verschillende sectoren samen te brengen."

Binnen de samenwerking had iedereen een duidelijke rol. De vzw Wakkerdal maakte een filmpje over het park en betrok de bewoners bij het project. Vormingplus interviewde de bewoners en bundelde hun verhalen in een glossy magazine. 'Plateau', de artistieke werking van Jeugdhuis Vonk, stuurde dan weer enkele jonge fotografen op pad om de schoonheid van het kasteeldomein in beeld te brengen. En Erfgoedcel k.ERF ging op zoek naar de schatten uit het verleden. De kasteelheer beheerde een groot archief met documenten die teruggaan tot de 17de eeuw. Met de hulp van de erfgoedcel en vrijwilligers kon hij dit beschrijven en digitaliseren. Janna Lefevere: "We waren onder de indruk van de omvang van dit archief. Maar we stelden wel vast dat er in de collectie niets was te vinden over de vele familiefeesten die op het domein werden georganiseerd. Daarom lanceerden we een oproep op Open Monumentendag naar het brede publiek: al wie ooit een feestje bouwde in het kasteel kon een foto van dat feest meebrengen op Erfgoeddag. Dit materiaal werd gedigitaliseerd. Op deze manier konden we de collectie van het kasteeldomein verrijken." Al dit fotomateriaal werd gebundeld in een tentoonstelling die rondreisde in Laakdal en buurgemeente Geel.

Hoe kijken de partners nu terug op dit project? '**Schatten van Meerlaer**' had een uitgesproken sociale doelstelling. Of, zoals een van de initiatiefnemers het zelf verwoordt: "Lange tijd was er een bareel tussen het domein en de bewoners van Laakdal. Met dit project is die hindernis verwijderd." Ook vanuit erfgoedperspectief was het project geslaagd. Lefevere: "We hebben een groot stuk van de collecties kunnen digitaliseren. Bovendien hebben we goed kunnen samenwerken met de domeinbewoners, een publiek dat anders niet zo gemakkelijk de weg vindt naar het klassieke erfgoed aanbod."

Meer lezen?

'Schatten van Meerlaer' is een mooi voorbeeld van het statement dat John Schofield maakte tijdens de TEIM-lezingen. "Erfgoed wordt nog vaak geassocieerd met iconische kunstwerken en sites," aldus Schofield. Maar wat is de relevantie van dit 'traditionele erfgoed' voor wie niet tot het klassieke, makkelijk te bereiken publiek behoort? Is ander, minder iconisch erfgoed voor hen niet meer wezenlijk? Tijdens de lezing ging Schofield dieper in op zijn erfgoedwerk met minder evidente en moeilijk te bereiken gemeenschappen en groepen. Wilt u meer weten over het boeiende, maar ook uitdagende werk van John Schofield? Lees dan het artikel '[de straat doen. Erfgoed van iedereen in de praktijk](#)' in deze brochure.

BKRK. Bokrijk brandmerkt

Ooit stond Bokrijk symbool voor het stoffige imago van de erfgoedsector. Maar die tijden zijn voorbij. Sinds 2014 plaatst het museum vakmanschap uit het dagelijks leven in de kijker. Dit gebeurt via een permanente en belevingsvolle opstelling in een selectie van historische huizen, geconcentreerd rond het Kempense dorpsplein. Het museum brengt op gebouwen, objecten, hun makers, kennis en technieken en de bezoekers met elkaar in contact. Doorheen de jaren heeft Bokrijk zelf een rijk verleden én een schat aan kennis ontwikkeld over vakmanschap en vakwerk. Met dit uitgangspunt heeft het museum recent een aantal eigentijdse producten ontworpen, waaronder rond brood en textiel, onder het label BKRK. We hadden een gesprek met Igor Philtjens, voorzitter van vzw Het Domein Bokrijk en gedeputeerde van de provincie Limburg. We vroegen hem hoe deze werking rond vakmanschap is gegroeid.

Hoe is BKRK ontstaan?

"In 2013 kwamen voor Bokrijk een aantal lijnen samen. Vanuit politieke hoek: het afslanken van de provincies. Bokrijk is een museum/domein dat beheerd wordt door de provincie. Op economisch vlak: de sluiting van Ford Genk. In de nasleep hiervan werd het SALK-plan ontwikkeld dat een bijzondere focus legt op de vrijetijdseconomie. De keuze voor Bokrijk was duidelijk: het profiel en de werking dienden aangescherpt te worden. Vakmanschap bleek de ideale hefboom om die transitie in gang te zetten. Enerzijds maken ambachten van bij de start van het museum al deel uit van de werking. Anderzijds laat het begrip vakmanschap toe om de notie ambacht breder open te trekken en te actualiseren naar vandaag. Om die hedendaagse aanpak te markeren, kozen we voor BKRK – Bokrijk brandmerkt als projectnaam."

Wat is het doel van deze werking?

"Met BKRK ontwikkelden we een visie en aanpak over hoe Bokrijk zich vandaag als 21e-eeuws museum tegenover de cultuur en het dagelijks leven in Vlaanderen positioneert. Daarbij vertrekken we voortaan vanuit het heden, leggen we linken met het verleden en slaan we bruggen naar de toekomst. We zijn daarbij vertrokken vanuit één museumdeel, maar gaandeweg sijpelde de visie door in de hele organisatie. Het leidde ertoe dat tal van facetten binnen de werking van Bokrijk aan een nieuwe meetlat werden getoetst, gaande van beeldkwaliteit tot gastvrijheid."

"Naast het museale project BKRK ging in 2017 het VAKlab van start, het expertise- en dienstencentrum van Bokrijk rond vakmanschap en ondernemerschap. Met VAKlab wil Bokrijk de kennis rond vakmanschap in dienst stellen van de maakeconomie. Geschiedenis en toekomst beschouwen we daarbij als elkaar versterkende krachten. En vanaf 2019 huisvest Bokrijk CRAFTS, dat een nieuwe landelijke dienstverlenende rol opneemt op het snijvlak van erfgoed en vakmanschap."

Met welke organisaties en sectoren werken jullie samen?

"Een essentieel onderdeel van onze werking rond vakmanschap is dat we van begin af aan hebben ingezet op interdisciplinariteit en cross-overs, tussen en met erfgoed en economie, historisch en hedendaags, ambacht en design, onderwijs en toerisme. Daarbij stellen we ons vragen als 'Wie past bij ons DNA?', maar ook 'Wie heeft ons van onze sokken geblazen?' Heel vaak hebben we onze stoute schoenen moeten aantrekken om de vraag te stellen. Nu is het vaak omgekeerd, en benaderen mensen ons om samen te werken."

Met VAKlab wil Bokrijk de kennis rond vakmanschap in dienst stellen van de maakeconomie.

Wat is de rol van Bokrijk in deze samenwerking?

"Verbinden is een actueel item vandaag de dag, het is ook de essentie binnen onze samenwerkingen. Zelf gebruik ik het woord 'limbruggen': bruggen bouwen tussen mensen en tussen tijdspereodes. Zo komen onverwachte combinaties tot stand: tussen kunst en economie, geschiedenis en toerisme, innovatie en recreatie, natuur en cultuur, jong en oud. Bruggen zijn duurzame verbindingen. Het succes van het verleden zal mijn inziens ook het succes van de toekomst zijn."

Hoe hebben jullie de samenwerking met deze partners op touw gezet? Wat deden jullie in de aanloop?

"Belangrijk is weten wat je wil en daar heel helder over communiceren. Waarom wil je samenwerken? Wat is het doel? Wat is de meerwaarde? Welke zijn de mijlpalen in de samenwerking en wat is ieders rol daarbinnen?"

Hoe houden jullie de samenwerking levendig? Wat is er voor nodig?

"Met goesting en engagement kom je al een heel eind. Contact leggen is makkelijk, contact houden vergt wil en energie, maar ook visie en planning. Samenkomsten hebben maar zin als ze een duidelijk doel hebben, als ze van meerwaarde zijn voor wie aan tafel zit. Partners zijn binnen een samenwerking per definitie gelijkwaardig, wederzijds respect voor elkaars eigenheid is een conditio sine qua non."

Heb je nog een tip voor collega-erfgoedzorgers die een gelijkaardig traject willen opstarten?

"Bezin eer je begint. Met een goed plan in de hand verloopt je traject efficiënter en comfortabeler. En: wees flexibel. Sta open voor kansen, verwacht het onverwachte en stuur bij waar nodig. En ten slotte: hou rekening met ieders agenda - het is samen of niet!"

Meer lezen?

De benadering van dit project uit Bokrijk ligt in de lijn van de visie die Koen Van Balen uiteenzet in zijn betoog 'heritage counts for Europe'. Want, zo stelt hij, moet het uitgangspunt van erfgoed (en cultuur) niet zijn het bijdragen tot duurzame lokale ontwikkeling, eerder dan een strikte restauratieve/conservatieve benadering? Benieuwd naar wat de studie 'Heritage counts for Europe' nog meer zegt over het opzetten van samenwerking en de rol van erfgoed voor de maatschappij? Lees dan zeker het artikel '[erfgoed en \(Europees\) welzijn](#)'.

De tocht van De Steenschuit

Het schip is het middel,
de sociale impact het doel

Dat erfgoed veelzijdig is, wist je ongetwijfeld al. De Steenschuit werd in 1991 opgericht als een vereniging voor restauratie en bouw van historische schepen. Intussen is het geëvolueerd tot polyvalent opleidingscentrum. Al van bij de start van De Steenschuit was het de bedoeling om een zinvol project te creëren waarin langdurig laaggeschoolde werkzoekenden enerzijds hun persoonlijke fierheid konden herwinnen en anderzijds hun beroepsvaardigheden konden aanscherpen. Dit alles met het oog op een succesvolle re-integratie in het arbeidscircuit. De Steenschuit is ook volwaardige opleidingspartner van de VDAB.

Realisaties van de Steenschuit

Sinds de start in 1991 bouwde De Steenschuit al twee houten schepen: de tweemastschoener Rupel en een replica van een Gentse barge. De vzw wil zo het Belgisch maritiem erfgoed in de kijker zetten. In 2013 werd gestart met de bouw van een replica van de Belgica, de beroemde historische driemaster van poolreiziger de Gerlache. De Steenschuit wil daarmee de aandacht vestigen op de geschiedenis van de Belgica en de expeditie naar de Zuidpool. Met onder meer: het leven op de Zuidpool, het verloop van die eerste expeditie en de huidige rol van België op de Zuidpool.

Daarnaast werd ook de zeilkluiper Clotilde gerestaureerd en opengesteld als museumschip in het Nautisch Bezoekerscentrum Rupelstreek in Boom. Sinds 2017 werpt de vzw zich niet langer op als louter een opleidingscentrum in klassieke scheepsbouwtechnieken. De Steenschuit is gaandeweg geëvolueerd tot een polyvalent opleidingsproject voor langdurig werkzoekenden met een grotere afstand tot de arbeidsmarkt.

Accentverschuiving

Door de accentverschuiving van opleidingscentrum in klassieke scheepsbouwtechnieken naar een opleidingscentrum dat ook inzet op brede attitudevorming met het oog op de arbeidsmarkt, focust de organisatie zich niet meer louter op de ambachtelijke, historische scheepsbouw. Sociale integratie en tewerkstelling van kwetsbare groepen zoals ex-gedetineerden en mensen met psychosociale problemen vormen nu de basis van de werking.

De focus ligt op het begeleiden van de cursisten naar een jobdoelwit ('wat willen ze graag doen'), een brede attitudevorming ('hoe gedraag je je op een werkvloer') en technische skills zoals houtbewerking, lameer- en veiligheidstechnieken en logistieke vaardigheden als vorkliftbesturing of stellingen bouwen. Kurt Van Camp, directeur van De Steenschuit getuigt: "Het is erg moeilijk is om *deze gasten* warm te maken voor het historische verhaal. Toch laat de vzw haar historische roots niet los." Via tentoonstellingen over bijvoorbeeld de Belgica, deelname aan Open Monumentendag, rondvaarten met de replica's en initiatieven zoals de organisatie van een kerstmarkt op de scheepswerf, zet De Steenschuit in op het bereiken van het publiek. Ook de gidsenwerking van De Steenschuit zorgt voor bijzondere scheepswerf-rondleidingen.

Helpende handen

Het succes van het hele project schuilt in de diverse samenwerkingen. Zo zorgt de VDAB voor de instroom en begeleiding van cursisten. In 2017 vonden maar liefst 76% van de afgestudeerden van De Steenschuit een geschikte job. Niet enkel de praktische vaardigheden, maar ook de wil om te werken bij de cursisten verklaart het slaagpercentage.

De reconstructie van de replica's komen tot stand door samenwerkingen met diverse organisaties.

De reconstructie van de replica's wordt mogelijk gemaakt door diverse stagiairs houtbewerking die via de samenwerking met Vlotter, een organisatie die leefloners wil activeren, de weg naar Boom vinden. Ook de Provinciale Technische School Boom, die jonge scholieren stimuleert om mee te werken aan een concreet project, en Pegodo leveren helpende handen aan, een organisatie die mensen met autisme in de samenleving wil integreren. Bar Veritas zorgt dan weer voor de technische expertise rond scheepsbouw.

Het hele erfgoedstuk wordt gedragen door vrijwilligers en gidsen die het erfgoedverhaal mee uitdragen. Zij maken het watererfgoed van de Rupelstreek in Boom en ver daarbuiten bekend. Dankzij hen wordt het erfgoed gekoesterd.

Het schip is het middel, de sociale impact het doel

Kurt besluit dat hij zijn ervaringen rond het inzetten van sociale tewerkstelling voor (erfgoed)projecten graag wil delen met collega-erfgoedzorgers. Hij geeft alvast mee dat het belangrijk is om samen te werken met een sociale gespecialiseerde partner. Zij kunnen vanuit hun expertise de diverse problematieken herkennen en daar ook naar handelen. "Want", zo stelt hij, "als de problematieken te groot worden, kan je mensen niet in jouw verhaal dwingen. Verplaats je vooral in het hoofd van de mensen die je bij je project wil betrekken. Zo werk je constructief mee aan een oplossing voor maatschappelijke problematieken. Bij De Steenschuit is het bouwen van een schip het middel geworden en de re-integratie op de arbeidsmarkt het doel. Daarom werkt dit zo goed."

Meer lezen?

In het artikel 'erfgoed en (Europees) welzijn', licht Koen Van Balen de studie 'Heritage counts for Europe' toe aan de hand van de tien troeven van cultureel erfgoed. Een van die troeven gaat over hoe cultureel erfgoed duurzaam kan worden geïntegreerd in het onderwijs en hoe het een stimulus kan zijn voor motivatie, opvoeding en levenslang leren. Benieuwd naar het hele discours? Lees dan zeker het artikel en laat je verder inspireren.

OPROEP

Ken jij ook inspirerende bruggenbouwers?

Of bouw je zelf mee aan out of the box-samenwerkingen binnen de erfgoedsector of met andere domeinen? Laat het ons weten! kennisdeling@herita.be.

Colofon

Titel: Erfgoed verbindt. Bruggenbouwers aan het woord.

Auteurs: Patrick De Rynck, Laila De Bruyne en Gregory Vercauteren

Redactie: Karel Dendooven, Charlotte Meys en Roel Daenen

Eindredactie: Chloé Spruyt

Vormgeving: maradonna.be

Verantwoordelijke uitgevers: Margit Bal en Marc Jacobs

Vlaanderen
verbeelding werkt